

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КУРИЛЮК ЮРІЙ БОГДАНОВИЧ

УДК 342.97:343.343.6:351.746.1(477)(043.3)

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ
В ПРИКОРДОННІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вищому навчальному закладі «Національна академія управління», м. Київ.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України **МАТВІЙЧУК Валерій Костянтинович**, Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, процесу і криміналістики.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України **ГОЛОВКІН Богдан Миколайович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права;

доктор юридичних наук, професор **ШОПНА Ірина Миколаївна**, Львівський державний університет внутрішніх справ, професор кафедри адміністративно-правових дисциплін;

доктор юридичних наук, доцент **ШАБЛИСТИЙ Володимир Вікторович**, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, професор кафедри кримінального права та кримінології.

Захист відбудеться 26 жовтня 2020 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.127.07 Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 124.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 114.

Автореферат розісланий ___ вересня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Гороховська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Важливою складовою зміцнення суверенітету української держави є забезпечення недоторканності її кордону, створення надійної системи захисту прикордонної безпеки на рубежах нашої країни. Кордон є першоосною правопорядку будь-якої держави, адже без існування чітко окреслених і нормативно врегульованих меж свого суверенітету держава, як основний суб'єкт забезпечення правопорядку, не спроможна визначити територію, де діятимуть установлені нею правові норми й уповноважені органи охорони правопорядку.

Практика показує, що більшість загроз національним інтересам України формуються та мають передумови до зародження саме в межах прикордонних територій держави. Злочинні групи на державному кордоні в ході своєї діяльності відмивають величезні суми грошей, підкуповують посадових осіб, а також завдають шкоди та загрожують економічній і фінансовій системам держави. Саме тому її національні інтереси в цій сфері потребують консолідації зусиль державних інституцій щодо обмеження економічних і соціально-політичних чинників злочинності, опрацювання системи засобів правового, спеціального та іншого характеру для ефективного забезпечення правопорядку в прикордонній сфері, для захисту життєво важливих інтересів держави від протиправних посягань.

Основи прикордонної політики України як одного з найбільш пріоритетних сучасних напрямів забезпечення прикордонної безпеки нашої держави визначають повноваження та регламентують діяльність держави, суспільства й особи в прикордонній сфері, а також встановлюють відповідальність за спричинення шкоди національним інтересам України в цій сфері. Проте, події останніх років переконливо свідчать про те, що стан правопорядку на українському прикордонні змінюється динамічно, що вимагає від уповноважених і компетентних державних органів відповідного корегування внутрішньої та зовнішньої політики України.

Акти агресії Російської Федерації в Автономній Республіці Крим та на Сході України довели, що суспільну небезпеку правопорушень, які посягають на прикордонну безпеку держави, не варто недооцінювати, адже вони здатні призвести до насильницької зміни конституційного ладу, підриву суверенітету, порушення єдності й територіальної цілісності, дезорганізації функціонування органів державної влади, важливих державних, військових об'єктів та інформаційної інфраструктури тощо. Підтвердженням цьому є статистичні дані, які свідчать про значне зростання кількості правопорушень у прикордонній сфері. Якщо за період 2009–2013 рр. було виявлено 270,4 тис. адміністративних правопорушень у цій сфері, то впродовж 2014–2018 рр. відбулося їх зростання на 24% до 334,9 тис.

Проблема державної території завжди була однією з найбільш важливіших і складних як для юридичної науки, так і для наук гуманітарного циклу загалом, природничих, технічних та інших наук, оскільки окреслена державними кордонами територія є не лише певним простором, а й необхідним атрибутом будь-якої держави, матеріальним підґрунтям життєдіяльності її населення. Забезпечення недоторканності та непорушності державного кордону України, а також

суверенітету держави в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні розглянуто в низці наукових праць.

Окремі адміністративно-правові аспекти забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України досліджували Т. В. Аверочкіна, Б. В. Бабін, О. Ф. Бантишев, Ю. П. Битяк, О. Б. Ганьба, В. Л. Зьолка, О. В. Ільченко, Р. А. Калюжний, Л. Ю. Капітанчук, В. К. Колпаков, І. Ф. Корж, О. В. Кузьменко, В. І. Курило, І. П. Кушнір, Р. М. Ляшук, Б. М. Марченко, Т. П. Мінка, А. Ф. Мота, О. А. Музика-Стефанчук, В. Я. Настюк, В. Л. Ортинський, С. В. Петков, В. Г. Пилипчук, В. В. Половніков, Л. В. Серватюк, О. П. Снігерьев, В. О. Хома, О. М. Царенко, С. І. Царенко, В. В. Чумак, І. М. Шопіна та ін.

Деяким кримінально-правовим і кримінологічним аспектам цієї проблеми присвячені наукові праці А. М. Бабенка, В. С. Батиргарєєвої, Т. А. Денисової, Л. В. Дорош, О. О. Дудорова, С. О. Кібальника, В. С. Ковальського, М. Г. Колодяжного, В. Я. Конопельського, Т. В. Корнякової, О. М. Костенка, О. В. Кришевич, Я. О. Кушніра, В. А. Мисливого, І. І. Митрофанова, А. А. Нікітіна, Ю. В. Нікітіна, Т. Є. Огнєва, Н. А. Орловської, А. М. Притули, Є. Д. Скулиша, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, В. В. Федосєєва, С. О. Філіппова, М. І. Хавронюка, С. І. Халимона, І. М. Чекмарьової, О. А. Чувакова, В. В. Шаблістого, В. І. Шакуна, О. В. Шамари та ін.

Проте проблема забезпечення правопорядку в прикордонній сфері держави є малодослідженою, розробленою лише на рівні розділів і глав у коментарях та посібниках, а також поодиноких наукових статтях і тезах доповідей наукових конференцій. Багато положень із цих праць є фрагментарними, а глибоких комплексних досліджень, що стосуються теми дисертації, незважаючи на її актуальність, немає. Зокрема, досі не сформульовано чітких підходів до взаємозв'язку й взаємозумовленості державного кордону та правопорядку, не визначено системи кримінальних і адміністративних правопорушень у прикордонній сфері, не здійснено їх адміністративно-деліктологічної та кримінологічної характеристики, особливо діянь, відповідальність за які виникла останніми роками внаслідок російської агресії щодо України, а саме ст. 204-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та ст. 332-1, 332-2 Кримінального кодексу України (далі – КК).

Ці та інші науково-прикладні прогалини свідчать про нагальну потребу всебічного й ґрунтовного теоретичного осмислення окресленої проблеми в контексті сучасних соціально-правових умов, а також формулювання пропозицій з удосконалення відповідного українського законодавства та практики його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015; рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04.03.2016 «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України», уведеного в дію Указом Президента України від 14.03.2016 № 92/2016; Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1189-р;

Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 482-р; Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 687-р, а також відповідних Планів дій щодо реалізації цих стратегій, затверджених Кабінетом Міністрів України.

Дослідження виконано в межах напрямів досліджень, передбачених розділами 2.7–2.8 Примірного переліку та опису предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2018 № 1477, розділом I Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 № 14-10, а також науково-дослідної роботи ВНЗ «Національна академія управління» на 2014–2019 рр. на тему «Адаптація законодавства і права України до законодавства і права Європейського Союзу» (державний реєстраційний номер 0114U006593).

Тему дисертаційної роботи затверджено 30.10.2014 (протокол № 6) та уточнено 14.02.2020 (протокол № 2) рішеннями вченої ради ВНЗ «Національна академія управління».

Мета й задачі дослідження. *Метою дослідження є узагальнення й розв’язання науково-прикладної проблеми розроблення концептуальних засад адміністративно-правового та кримінологічного забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України, а також наукове обґрунтування шляхів удосконалення законодавства України в цій сфері та практики його застосування.*

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

- розкрити значення державного кордону для забезпечення правопорядку;
- визначити поняття та зміст правопорядку в прикордонній сфері;
- з’ясувати особливості правового регулювання правопорядку в прикордонній сфері України;
- встановити ознаки та повноваження Державної прикордонної служби України (далі – Держприкордонслужба) як органу охорони правопорядку;
- визначити основні глобальні загрози прикордонній безпеці України;
- дослідити нелегальну міграцію та злочинність мігрантів як загрозу правопорядку в прикордонній сфері;
- установити й описати кількісні та якісні показники порушення митних правил як загрози правопорядку в прикордонній сфері;
- охарактеризувати корупційну злочинність прикордонників як одну із загроз правопорядку в прикордонній сфері;
- визначити критерії систематизації та відмежування кримінальних і адміністративних правопорушень у прикордонній сфері;
- визначити ознаки, які відмежовують злочинне порушення порядку в’їзду на тимчасово окуповану територію України (далі – ТОТ) та виїзду з неї, від аналогічного адміністративного правопорушення;

- охарактеризувати склад злочину та адміністративного правопорушення незаконного перетинання державного кордону України;
- надати правову характеристику використання завідомо підробленого документа під час перетинання державного кордону України;
- встановити особливості кримінологічного забезпечення правопорядку в прикордонній сфері;
- виокремити кримінологічно значущі ознаки особи, яка вчиняє злочин у прикордонній сфері України;
- узагальнити основні детермінаційні чинники вчинення злочинів у прикордонній сфері України;
- визначити перспективні заходи щодо запобігання злочинам у прикордонній сфері України;
- обґрунтувати конкретні пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства щодо забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України.

Об'єкт дослідження – адміністративно-правові та кримінологічні аспекти суспільних відносин, що виникають під час забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України.

Предмет дослідження – адміністративно-правові та кримінологічні засади забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження є сукупність загальнонаукових, філософських і спеціально-наукових методів пізнання. Зокрема, методи *аналізу* і *синтезу*, *індукції* і *дедукції* використано для визначення (від загального до особливого) напрямку наукового пошуку та структурно-логічної схеми дисертації, а також створення в процесі синтезу виявлених ознак правопорядку в прикордонній сфері загального уявлення про зміст цього явища (підрозділи 1.1, 1.2); методи *юридичної лінгвістики*, *герменевтики* та *логіко-семантичного аналізу* – для з'ясування змісту багатозначних понять у прикордонній сфері, формулювання й удосконалення понятійно-категоріального апарату дослідження («прикордонна сфера», «прикордонна безпека держави», «правопорядок у прикордонній сфері», «злочинність мігрантів», «корупційна злочинність прикордонників», «кримінологічне забезпечення правопорядку» тощо) (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 2.4, 3.4, 4.1), а також для аналізу відповідних доктринальних тлумачень категорій і понять, що стосуються дослідження (усі розділи); *діалектичний* – для всебічного вивчення адміністративно-правових і кримінологічних аспектів суспільних відносин у прикордонній сфері, наукових концепцій у дії, що надало змогу виділити окремі аспекти становлення деяких його положень, а також розкрити сучасний стан досліджуваного предмета (підрозділи 1.1–1.3, 2.1, 4.1, 4.3); *формально-логічний* – для опрацювання чинного законодавства України про державний кордон, що надало змогу виявити деякі його прогалини та розробити низку пропозицій з удосконалення цього законодавства, а також під час здійснення аналізу судової практики щодо злочинів та адміністративних правопорушень у прикордонній сфері (підрозділ 1.3, 2.2–2.4, 3.1–3.4, 4.3, 4.4); *системно-структурний* – для з'ясування системи адміністративних правопорушень і злочинів у прикордонній сфері (розділ 3); *системно-*

функціональний – для визначення місця Держприкордонслужби в забезпеченні правопорядку в прикордонній сфері та системі органів охорони правопорядку (підрозділ 1.4); *моделювання* – для з'ясування застосовності деяких доктринальних підходів до визначення об'єкта правопорушень у досліджуваній сфері (підрозділ 3.1); *статистичний* – у ході аналізу матеріалів і справ про правопорушення (кримінальні й адміністративні) у прикордонній сфері та статистичних результатів оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби (підрозділи 2.2–2.4, 3.2–3.4, 4.2); *соціологічний* – для отримання актуальної інформації в частині обізнаності із станом правопорядку в прикордонній сфері, а також виявлення думок фахівців щодо деліктологічних аспектів у цій сфері (підрозділи 1.3, 1.4, 2.4, 4.1); *догматичний* – для формулювання висновків і розроблення пропозицій.

Специфіка досліджуваного об'єкта та його комплексність зумовили потребу у використанні низки відповідних наукових підходів: аксіологічного, національно-безпекознавчого, територіально-просторового, синергетичного, системного, праксіологічного, міждисциплінарного (міжгалузевого).

Емпіричну базу дослідження становлять: 9963 судових рішення (вироки, постанови, ухвали), у тому числі розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень і накопичені в органах Держприкордонслужби, з них: 9419 – у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 204-1 та 204-2 КУпАП, 544 – у кримінальних провадженнях за ознаками злочинів, передбачених ст. 332, 332-1, 332-2 та 358 КК, а також щодо корупційних злочинів прикордонників; 3784 матеріали щодо виявлення органами Держприкордонслужби фактів використання особами під час перетинання державного кордону України та меж ТОТ різного виду підроблених документів; 3644 матеріали щодо виявлення органами Держприкордонслужби фактів незаконного переміщення через державний кордон тютюнових виробів; результати опитування 1481 респондента: 412 прикордонників, 117 поліцейських і 952 пересічних громадянина, – які перетинали державний кордон України в пунктах пропуску через державний кордон «Бориспіль», «Одеса» та «Шегині»; дані статистичного спостереження результатів оперативно-службової діяльності органів Держприкордонслужби впродовж 2008–2019 рр.

У ході дослідження також використано особистий досвід, набутий здобувачем під час проходження військової служби в органах Держприкордонслужби.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням, в якому розв'язано важливу науково-прикладну проблему визначення адміністративно-правових і кримінологічних засад забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України, обґрунтовано низку концептуальних положень, висновків і рекомендацій, що є визначальними для забезпечення правопорядку у вказаній сфері, а також удосконалення законодавства та його застосування органами охорони правопорядку. Найбільш значущими з них є такі:

вперше:

– визначено роль, місце й поняття правопорядку в прикордонній сфері як режиму соціального простору, врегульованого законодавством про державний кордон, що покликаний забезпечити належний збалансований стан захищеності суспільних відносин від зовнішніх і внутрішніх загроз охоронюваним цим законодавством інтересам людини, суспільства й держави;

– обґрунтовано взаємозалежність правопорядку від унормованого й належно захищеного державного кордону, що є першоосновою та цінністю правопорядку будь-якої держави, без якого вона не спроможна окреслити меж того простору, в якому діятимуть установлені нею правові норми й уповноважені органи охорони правопорядку;

– встановлено, що нормативно-правове регулювання діяльності щодо забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України здійснюється через різні галузі права, базовою з яких є адміністративне право, одночасне реагування на всі аспекти протиправної діяльності в прикордонній сфері (у тому числі на кримінальні й адміністративні правопорушення, їх причини, усунення спричиненої шкоди тощо), а також застосування надто розгалуженого законодавства України про державний кордон, що потребує впорядкування через інкорпорацію, консолідацію та системність під час його вдосконалення;

– доведено, що прикордонні правовідносини є вимушеними та обтяженими суттєвою дискретністю повноважень прикордонників, а постановка питання про добровільність і свободу таких правовідносин із самого початку є хибною, оскільки в особи відсутній вибір щодо поведінки в прикордонній сфері;

– сформульовано поняття «корупційна злочинність прикордонників» як сукупність корупційних злочинів, що вчиняються у визначеному часовому проміжку військовослужбовцями та працівниками Держприкордонслужби під час реалізації ними законодавства України про державний кордон у відносинах з особами, які перетинають державний кордон або межі тимчасово окупованої території України, а також під час взаємодії із співробітниками інших державних інституцій, які здійснюють контрольні функції в прикордонному просторі;

– здійснено кримінологічну характеристику особи прикордонника, який вчиняє корупційний злочин, та надано адміністративно-деліктологічну характеристику особи, яка: незаконно перетинає державний кордон України; порушує порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України; незаконно переміщує тютюнові вироби через державний кордон України;

– розкрито критерії та основні ознаки, за якими відмежовують злочини й адміністративні правопорушення в прикордонній сфері України;

– обґрунтовано й реалізовано зміни до КУпАП у частині встановлення адміністративної відповідальності за невиконання рішення про заборону в'їзду в Україну, посилення відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України, порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, а також збільшення строку накладення стягнення за цими справами, зміни їх підсудності й встановлення строку складання протоколу про адміністративне правопорушення;

– надано поняття «використання завідомо підробленого документа під час перетинання державного кордону України» як свідоме пред’явлення особою (громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства) уповноваженій службовій особі Держприкордонслужби в пункті пропуску (пункті контролю) через державний кордон повністю або частково підробленого паспортного чи іншого визначеного законодавством і визнаного Україною документа, що підтверджує громадянство, посвідчує особу пред’явника, а також дає право на в’їзд або виїзд з України, з метою отримання дозволу на перетинання державного кордону України;

– доведено, що для незаконних перетинань державного кордону України (ст. 332-2 КК), вчинених іноземцями та особами без громадянства, яким заборонено в’їзд на територію України, або представниками підрозділу збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора (у тому числі громадянами України), не є обов’язковою наявність мети – заподіяння шкоди інтересам держави;

– визначено ознаки та поняття кримінологічного забезпечення правопорядку в прикордонній сфері;

– розкрито методологічні підходи до визначення критеріїв оцінювання ефективності запобігання злочинам й адміністративним правопорушенням у прикордонній сфері;

– визначено комплекс детермінант вчинення правопорушень у прикордонній сфері України та авторський підхід до запобігання їм;

удосконалено:

– підходи до розуміння прикордонної безпеки держави як родового об’єкта правопорушень (адміністративних і кримінальних) у прикордонній сфері держави;

– комплекс ознак, за якими визначають суб’єктів забезпечення правопорядку в прикордонній сфері, ключовою з яких запропоновано вважати право відповідного суб’єкта застосовувати в інтересах забезпечення правопорядку зброю, спеціальні засоби та заходи фізичного впливу;

– уявлення про зміст діяльності Держприкордонслужби як органу охорони правопорядку у спеціально визначеній для неї сфері – прикордонній;

– підходи до визначення системи й ознак злочинів та адміністративних правопорушень у прикордонній сфері України;

– концепт щодо назви та структури розділу XIV Особливої частини КК (розділ запропоновано назвати «Злочини у сферах охорони державної таємниці, прикордонної безпеки України, призову та мобілізації»);

– положення щодо визначення ознак і системи глобальних загроз прикордонній безпеці держави (нелегальна міграція, порушення митних правил, терористична діяльність, збройна агресія країн і анексія державних територій, а також корупція прикордонників);

набули подальшого розвитку:

– підходи до розуміння прикордонної сфери як частини прикордонних правовідносин та соціального простору, на який поширюється або може поширюватися певна галузь правового регулювання – законодавство України про державний кордон;

– пропозиції про уповноваження органів Держприкордонслужби щодо надання деяких адміністративних послуг, пов'язаних з прикордонним контролем;

– розуміння глобалізації, з кримінологічної точки зору, як об'єктивно-суб'єктивного суперечливого процесу, під час якого мають місце антикриміногенні (позитивні) та криміногенні (негативні) сторони й наслідки, що виявляються в різних сферах суспільного життя, у тому числі прикордонній;

– тези про те, що адміністративні правопорушення в прикордонній сфері є наслідком або тісно пов'язані з учиненням різних транскордонних злочинів;

– кримінологічна характеристика злочинності мігрантів в Україні та її розуміння як сукупності передбачених законом про кримінальну відповідальність злочинів, що вчиняються у визначеному часовому проміжку та на певній території особами, які відповідно до міжнародно-правових актів і національного законодавства визнаються мігрантами;

– наукові положення про доповнення ознак, що визначають дискретність повноважень публічної правозастосовної діяльності, такою ознакою, як вимушений характер суспільних відносин між державним чи іншим службовцем та громадянином (організацією);

– кримінологічні підходи щодо розуміння криміналізації особи як процесу формування відносно усталеної сукупності ціннісних орієнтацій особи, що визначають її кримінальну поведінку та готовність вчинити злочин;

– пропозиції з удосконалення законодавства України щодо забезпечення правопорядку в прикордонній сфері.

Практичне значення одержаних результатів. Положення, висновки й пропозиції, сформульовані в дисертації, певною мірою враховані у:

– *правотворчості* – для вдосконалення деяких законодавчих актів України щодо забезпечення правопорядку в прикордонній сфері (довідка Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 15.06.2020 № 04-27/12-2020/75282), а також нормативно-правових актів з питань охорони державного кордону (лист Адміністрації Держприкордонслужби від 29.05.2020 № 0.21-5624/0/6-20-Вих);

– *правозастосовній діяльності* – під час досудового розслідування злочинів у прикордонній сфері, а також під час організації заходів щодо протидії нелегальній міграції та при взаємодії між органами міграційної і прикордонної служб (лист Державної міграційної служби України від 01.06.2020 № 8.3-3974/2-20);

– *навчальному процесі* – як навчально-методичний матеріал до дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Міграційне право», «Кримінальне право», «Кримінологія» та інших (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній діяльності Національної академії Держприкордонслужби ім. Б. Хмельницького від 26.06.2020 № 31/86; акт упровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес у ВНЗ «Національна академія управління» від 17.06.2020);

– *науково-дослідній сфері* – як підґрунтя для подальших наукових досліджень щодо забезпечення правопорядку в прикордонній сфері.

Особистий внесок здобувача. У підручнику, монографії та енциклопедії, підготовлених у співавторстві, автору належать розділи й положення досліджень, які опрацьовані ним самостійно. У статті, опублікованій у співавторстві з С. І. Халимоном, особисто автору належать наукові положення в частині збору й аналізу емпіричного матеріалу щодо особи злочинця, який вчиняє незаконне переправлення осіб через державний кордон України.

Апробація результатів дослідження. Результати й висновки дослідження доповідалися на засіданнях організованого здобувачем круглого столу «Особливості адміністративного судочинства України з приводу затримання та вислання іноземців та осіб без громадянства» (м. Львів, 2018 р.)^{*}, а також оприлюднені на 24 науково-практичних заходах (конференціях, симпозіумах, круглих столах): «Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків» (м. Харків, 2014 р.); «Правова політика України: питання теорії та практики» (м. Київ, 2014 р.); «Історія, сучасність та перспективи розвитку Державної прикордонної служби України та охорони державного кордону» (м. Київ, 2015 р.); «Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законодавчій та правозастосовній діяльності» (м. Харків, 2015 р.); «Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України» (м. Хмельницький, 2015, 2016 рр.); «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції» (м. Харків, 2016, 2017 рр.); «Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування» (м. Харків, 2016 р.); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (м. Хмельницький, 2017, 2018, 2019 рр.); «Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації» (м. Харків, 2017 р.); «Міграційна дилема» (м. Душанбе, Таджикистан, 2017 р.); «Проблематика реалізації прав іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України» (м. Київ, 2017 р.); «Освітньо-наукове забезпечення складових сектору безпеки і оборони України» (м. Хмельницький, 2017, 2018, 2019 рр.); «Митна політика України: економічні та правові аспекти» (м. Запоріжжя, 2018 р.); «Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності» (м. Харків, 2018 р.); «Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)» (м. Київ, 2018 р.); «Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки» (м. Ірпінь, 2018 р.); «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України» (м. Дніпро, 2018 р.); «Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми» (м. Івано-Франківськ, 2019 р.); «Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України» (м. Харків, 2019 р.).

Публікації. Основні наукові результати дослідження висвітлено в 63 публікаціях, з них: 1 одноосібна монографія, 1 підрозділ у колективній

^{*} У Львові обговорили основні проблеми забезпечення судового контролю за затриманням, видворення та реадмісією нелегальних мігрантів. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/%20video%20u-lvovi-obgovorili-osnovi-problemi-zabezpechennya-sudovogo-kontrolyu-za-zatrimannyam-vidvorennya-ta-readmisiyu-nelegalnih-migrantiv/>

монографії, 22 статті в наукових фахових виданнях України (з яких 8 включені до міжнародних наукометричних баз), 2 статті у виданнях іноземних держав (з яких 1 включене до наукометричної бази Web of Science Core Collection), а також 37 праць, що додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів (16 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 472 сторінки, з них 64 сторінки – список використаних джерел (659 найменувань), 25 сторінок – додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми; визначено мету й завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію й упровадження результатів, структуру дисертації.

Розділ 1 «Поняття та особливості правопорядку в прикордонній сфері» містить чотири підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Значення державного кордону для забезпечення правопорядку»* наведено аргументи на підтримку позиції, згідно з якою державний кордон є першоосновою та цінністю правопорядку будь-якої держави, а відсутність державних кордонів утворює передумови для руйнування правопорядку як ззовні – шляхом безперешкодного поширення на територію держави тих негативних процесів, що безпосередньо впливають на упорядковані внутрішньодержавні відносини (нелегальна міграція, контрабанда наркотичних засобів тощо), так і зсередини – через безперешкодне незаконне переміщення людських ресурсів, культурних, матеріальних та інших позитивних надбань суспільства поза межі держави (контрабанда культурних цінностей, торгівля людьми тощо).

Доведено, що відсутність належного правопорядку негативно позначається на ефективності системи охорони державного кордону, призводить до нехтування правовими основами прикордонної безпеки держави, постійних незаконних перетинань державного кордону чи руйнування інших упорядкованих внутрішньодержавних відносин у прикордонній сфері. Державний кордон покликаний бути певним бар'єром для будь-яких загроз жителям відповідної держави, відтак нерозривно пов'язаний з поняттям національної безпеки, що мають забезпечувати ефективні органи правопорядку відповідного державного апарату.

Серед методологічних підходів, на яких базується дослідження, у цьому підрозділі акцентовано на саме на міждисциплінарному, який визначив логічну будову роботи та надав змогу здійснити комплексний аналіз проблеми ефективного забезпечення правопорядку в прикордонній сфері як адміністративно-правовими, так і кримінологічними засобами. Це є виправданим кроком, адже розроблені кримінологічною наукою превентивні заходи можуть бути застосовані для запобігання адміністративній деліктності в прикордонній сфері, водночас превенція останньої може вплинути на стан і рівень злочинності в цій сфері.

У *підрозділі 1.2 «Поняття та сутність правопорядку в прикордонній сфері»* проаналізовано базовий для дослідження понятійно-категоріальний апарат та

наведено авторські дефініції понять «прикордонна сфера», «прикордонна безпека держави», «правопорядок у прикордонній сфері».

Зауважено, що загрози прикордонній безпеці держави здатні завдати збитків, дестабілізувати прикордонну діяльність, порушити її цілісність як певну систему. Такі загрози запропоновано розглядати, пов'язуючи із заподіянням шкоди різноманітними умовами й факторами політичного, економічного, організаційного, юридичного та іншого характеру.

Зазначено, що прикордонна безпека держави є ширшою за змістом, ніж охорона державного кордону, оскільки включає в себе не лише забезпечення недоторканності державного кордону, а й забезпечення інтересів і потреб людини, суспільства, держави в прикордонній сфері, а серед напрямів діяльності уповноважених державних інституцій можна виділити забезпечення правопорядку в цій сфері та інші заходи, які спрямовані на забезпечення прикордонної безпеки держави. Такі категорії, як «прикордонна безпека» і «правопорядок у прикордонній сфері», об'єднують соціальний простір правової захищеності людини, суспільства й держави, за якої органи охорони правопорядку та місцевого самоврядування в тісній співпраці з громадськістю формують і охороняють фундаментальні основи суспільного буття держави шляхом створення системи умов для недопущення відповідних внутрішніх та зовнішніх загроз. При цьому правопорядок у прикордонній сфері є наріжним каменем міцного фундаменту прикордонної безпеки держави, оскільки якщо забезпечується прикордонна безпека, тоді існує належний правовий порядок, а якщо порушується правопорядок – порушуються відносини, що пов'язані з прикордонною безпекою.

У підрозділі 1.3 «Особливості правого регулювання правопорядку в прикордонній сфері в Україні» охарактеризовано систему нормативно-правових актів, які врегульовують діяльність щодо забезпечення правопорядку в прикордонній сфері, та відзначено, що успіх діяльності уповноважених державних органів щодо забезпечення правопорядку в цій сфері багато в чому визначається наявністю чіткої правової бази, що ефективно діє, а також надано низку пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Констатовано, що нормативно-правове регулювання діяльності щодо забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України передбачає одночасне реагування на всі аспекти протиправної діяльності в прикордонній сфері, у тому числі на кримінальні й адміністративні правопорушення, їх причини та умови, усунення спричиненої шкоди тощо. Таке регулювання здійснюється засобами різних галузей права, базовою з яких є адміністративна, а також охоплює правові акти різного рівня, включаючи Конституцію України, кодекси, закони й міжнародні договори України, інші нормативно-правові акти (акти Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, відомчі й міжвідомчі нормативно-правові акти, що видаються МВС, Адміністрацією Держприкордонслужби, іншими її органами (регіональні управління, органи охорони державного кордону та загони морської охорони)). Наголошено, що законодавство України про державний кордон є надто складним, розгалуженим і таким, що потребує суттєвого впорядкування (підтверджують 93% опитаних

респондентів) шляхом інкорпорації відповідних нормативно-правових актів у певні законодавчі збірки, а також консолідації наближених за змістом законів у новий законодавчий акт (наприклад, поєднати Закони України «Про державний кордон України» і «Про Державну прикордонну службу України» або Закони України «Про виключну (морську) економічну зону України» та «Про прилеглу зону України»).

У підрозділі 1.4 «Державна прикордонна служба України як суб'єкт охорони правопорядку в прикордонній сфері» охарактеризовано загальні ознаки й систему органів охорони правопорядку України, а також місце Держприкордонслужби в цій системі.

Наголошено, що ознаки, які надають змогу встановити належність відповідної державної інституції до органу охорони правопорядку, варто визначати з огляду на передбачені законодавством України завдання цих органів, а також надані правоохоронні повноваження. Визначено основні такі ознаки: забезпечення недопущення посягань на територіальну цілісність держави, а також дій, спрямованих на зміну чи повалення конституційного ладу, або захоплення державної влади; охорона громадського порядку, а також забезпечення громадської безпеки, особистої безпеки громадян, охорона їх життя, прав і свобод та власності від протиправних посягань; охорона військових та інших об'єктів державного значення, військових і спеціальних вантажів, дипломатичних і консульських установ; наявність статусу військового формування або ознак такого формування; право застосовувати в інтересах забезпечення правопорядку за компетенцією зброю, спеціальні засоби та заходи фізичного впливу в порядку, спосіб і випадках, що визначені законодавством України; здійснення заходів щодо припинення організованої злочинності, диверсій, тероризму, а також ліквідації незаконних збройних формувань; спроможність оперативно реагувати на завдання, що раптово виникають, у тому числі через підрозділи спеціального реагування.

Установлено, що 97,2% респондентів вважають недоцільним повне поглинання Держприкордонслужби системою органів внутрішніх справ, 78,5% – пропонують вивести Держприкордонслужбу з-під координації Міністра внутрішніх справ України, повернувши попередній статус підпорядкування Президенту України. Запропоновано змінити нормативно врегульований статус Держприкордонслужби з правоохоронного органу спеціального призначення на орган охорони правопорядку в прикордонній сфері.

Розділ 2 «Вплив глобалізації на правопорядок у прикордонній сфері України» містить чотири підрозділи.

У підрозділі 2.1 «Основні глобальні загрози прикордонній безпеці України» розглянуто вплив глобалізаційних процесів на забезпечення прикордонної безпеки держави; виокремлено й проаналізовано такі основні (типові) глобальні загрози в прикордонній сфері (з огляду на їх масштабність, організований і системний характер), як: нелегальна міграція та злочинність мігрантів; контрабанда (зброї, боєприпасів, наркотичних засобів тощо); екстремістська й терористична діяльність; збройна агресія країн і анексія державних територій.

Ці загрози віднесено до глобальних з огляду на такі їх іманентні ознаки: 1) загрози прикордонній безпеці держави приховують у собі загрози мирному існуванню всього світового співтовариства, а відповідно певного суспільства чи окремої держави; 2) загрози прикордонній безпеці безпосередньо та невіддільно мають бути пов'язані з фундаментальними процесами цивілізаційної еволюції, від вирішення яких залежить подальше майбутнє людства в цілому; 3) усі загрози прикордонній безпеці органічно мають бути взаємопов'язані між собою й зумовлювати необхідність їх комплексного вирішення; 4) усунення цих загроз можливе завдяки спільним діям усіх членів світової спільноти; 5) вони мають негативно впливати на стан правопорядку в прикордонній сфері держави.

У підрозділі 2.2 «*Нелегальна міграція та злочинність мігрантів як загроза правопорядку в прикордонній сфері України*» досліджено проблеми нелегальної міграції та її впливу на правопорядок у прикордонній сфері. Визначено, що внаслідок масової міграції та наступної інтернаціоналізації суспільства підвищується ризик виникнення конфронтації між новоприбулими особами (переважно іноетнічних та/або інокультурних груп) та населенням відповідної країни через відмінності в традиційних цінностях і звичаях, ментальності, способі життя, правосвідомості, правовій культурі тощо. Досить часто представники таких груп не поспішають асимілюватися в суспільстві та прийняти в повному обсязі закони держави, вчинюють різні правопорушення й злочини, що тільки підвищує рівень конфронтації з громадянами країни та ускладнює соціально-політичну й криміногенну ситуацію в країні.

Констатовано, що сама по собі нелегальна міграція не становить значної загрози правопорядку в прикордонній сфері, за винятком тих обставин, якщо вона супроводжується іншою протиправною поведінкою, наприклад, використанням підроблених або чужих документів, корупцією або контрабандою, злочинністю мігрантів.

Для злочинності мігрантів характерні стабільність її кількісно-якісних показників і певна структурна одноманітність (її питома вага у структурі злочинності в цілому становить близько 2–3%), а також залежність від кількості мігрантів, які перебувають у певний проміжок часу у відповідному адміністративно-територіальному просторі. Так, у структурі злочинності мігрантів переважають злочини проти власності (крадіжки й грабежі) – 52,69%. Інші категорії злочинів розподілені таким чином: злочини проти життя та здоров'я особи (умисне вбивство та нанесення тяжких тілесних ушкоджень) – 11,26%, злочини проти авторитету органів державної влади й місцевого самоврядування (підроблення документів та їх використання) – 10,76%, незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів (9,56%), незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами (5,15%). Продовжують впливати на рівень, структуру та динаміку злочинності в державі вчинювані мігрантами такі злочини у сфері недоторканності державного кордону, як незаконне переправлення осіб через державний кордон і порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію

та виїзду з неї. Визначено основні детермінаційні чинники злочинності мігрантів і заходів щодо запобігання цим злочинам.

У підрозділі 2.3 «Порушення митних правил і контрабанда як загроза правопорядку в прикордонній сфері України» досліджено стан порушення митних правил (митні злочини і проступки), що виявляються прикордонниками під час охорони державного кордону України.

Установлено, що впродовж 2008–2019 рр. на державному кордоні та межі з тимчасово окупованими територіями України виявлено незаконне переміщення (контрабанду) 4710 тонн наркотичних речовин, 4090 тонн бурштину, 74,7 млн пачок сигарет, 732 тис. шт. боєприпасів, 10 163 одиниці зброї та інших заборонених для переміщення предметів (алкоголь, культурні цінності тощо).

Одним з порушень митних правил, яке спричиняє найбільшу проблему та вимагає виділення прикордонниками значних як людських, так і фінансових ресурсів, визначено незаконне переміщення через державний кордон тютюнових виробів. Так, упродовж 2009–2019 рр. кількість виявлених прикордонниками на українському державному кордоні незаконно переміщуваних тютюнових виробів зросла в понад 4 рази (з 4,3 млн до 17,6 млн пачок сигарет). Їх вчиняють переважно на українсько-європейській ділянці державного кордону (57%), з яких 45,26% – на кордоні з Польщею, 32,51% – з Румунією, 16,31% – з Угорщиною, 5,92% – із Словаччиною. Найбільше таких правопорушень вчиняють восени (29,83%), рідше – влітку (21,52%), у період із середи до п'ятниці (50,73%), у денний час доби (59,34%) з 13 по 20 годину (39,94%). Більшість незаконних переміщень тютюнових виробів вчиняють громадяни України (76,17%), з яких 65,28% – це мешканці прикордоння (сільська місцевість – 50,92%). При цьому особа, яка незаконно переміщує тютюнові вироби, – це одружений (58,72%) чоловік (86,02%), віком від 25 до 45 років (58,49%), який офіційно не працевлаштований (91,69%) та зробив таку діяльність своїм повсякденним заробітком. Крім того, встановлено, що з усіх випадків незаконного переміщення через державний кордон і межі тимчасово окупованих територій України майна частка зброї та боєприпасів до 2014 р. мала більші показники, адже впродовж 2008–2013 рр. прикордонниками зафіксовано на 2,51% більше контрабанди боєприпасів і на 1,74% – зброї, ніж за весь період бойових дій 2014–2019 рр. на Сході України.

Наголошено, що суспільна небезпека незаконного переміщення через державний кордон піддакцизних товарів і труднощі, з якими часто пов'язано її викриття, вимагає нормативно врегульованої діяльності не лише митних органів, а й інших органів, що здійснюють свою діяльність на державному кордоні, а також Служби безпеки, Національної поліції та інших органів охорони правопорядку, включаючи Держприкордонслужбу.

У підрозділі 2.4 «Корупція прикордонників як загроза правопорядку в прикордонній сфері України» охарактеризовано структуру злочинності прикордонників за 2014–2019 рр. і встановлено, що більшість з них – військові злочини, передбачені розділом XIX Особливої частини КК (55,18%), у тому числі 37,56% – самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК) і 31,47% – непокора (ст. 402 КК).

За вчинення корупційних злочинів засуджено 25,77% осіб, з них 71,74% – за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК). Серед адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією (глава 13-А КУпАП), більшу частину (51,61%) становлять порушення вимоги фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП) та 30,65% – порушення обмеження щодо сумісництва (ст. 172-4 КУпАП).

З'ясовано, що всі корупційні злочини вчинені прикордонниками-чоловіками, віком від 19 до 30 років (52,27%), з вищою освітою (43,18%), одруженими (56,82%), більшість (47,73%) з яких мають на утриманні дітей, у тому числі 42,85% – двох і більше. Такі особи мають загальний стаж військової служби від 1 до 5 років (47,73%), із сержантсько-старшинського складу (47,73%) або офіцери (32,95%). При цьому перші в 29,55% мали звання прапорщика чи старшого прапорщика, а другі – молодше офіцерське звання до капітана (51,72%).

Найбільш криміногенною серед групи прикордонників, які вчиняють корупційні злочини, є особи, які обіймали інспекторські посади (61,36%), з яких 50% – це інспектори прикордонної служби (посада прапорщика, старшого прапорщика), 43% – молодші інспектори прикордонної служби (посада до сержанта), решта – старші та дільничні інспектори прикордонної служби (офіцерські посади), при цьому чверть із цих осіб – обіймали посади кінологів. Із загальної кількості засуджених за корупційні злочини прикордонників це особи, які обіймали на момент вчинення злочину посади начальників або заступників начальників (29,55%) та оперуповноважені (3,41%). Цей фактор запропоновано враховувати під час формування заходів щодо запобігання цьому виду протиправної діяльності.

Більшість прикордонників-корупціонерів вчиняють правопорушення одноосібно (90,91%), з метою легкого способу заробітку (94,32%), отримуючи неправомірну вигоду в розмірі, що еквівалентний у середньому 830 дол. США, за надання інформації (86,36%) про наймеш охоронювану ділянку державного кордону, через яку можливо буде безперешкодно здійснити незаконне переміщення контрабанди або нелегальних мігрантів.

Визначено та проаналізовано основні детермінанти корупційної злочинності прикордонників і відповідні заходи щодо запобігання корупційним злочинам, одним з яких є формування антикорупційної правосвідомості прикордонників та осіб, з якими їм доводиться працювати. З'ясовано, що 82% опитаних респондентів вважають корупцію аморальною в кожній ситуації, а більше ніж половина (54%) очікують щодо корупціонерів покарання у виді довготривалого ув'язнення.

Розділ 3 «Правопорушення в прикордонній сфері: характеристика, види, відмежування» містить чотири підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Система адміністративних правопорушень і злочинів у прикордонній сфері України та особливості їх відмежування» критично проаналізовано існуючі доктринальні та законодавчі підходи до систематизації правопорушень у прикордонній сфері України.

Запропоновано родовим об'єктом злочинів та адміністративних правопорушень у прикордонній сфері визнавати суспільні відносини, що

забезпечують встановлений і врегульований законодавством про державний кордон збалансований стан захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз охоронюваних інтересів людини, суспільства й держави (прикордонну безпеку держави). Саме через сукупність цих суспільних відносин запропоновано здійснювати систематизацію та групування досліджуваних діянь, а саме: злочинів, передбачених ст. 332, 332-1, 332-2, 419 КК, та адміністративних правопорушень, передбачених ст. 172-18, 202, 204-1, 204-2 КУпАП. Аргументовано, що зазначений родовий об'єкт не є характерним для злочинів, передбачених ст. 333 і 334 КК, тому вони не можуть буд віднесені до злочинів у прикордонній сфері України.

Критично проаналізовано позиції українських науковців щодо того, чи є суспільна небезпечність ознакою, яка притаманна лише злочину, або вона притаманна й іншим правопорушенням. Акцентовано на тому, що суспільна небезпека є характерною ознакою не лише злочинів, а й адміністративних правопорушень. Спільною ознакою для них є характер суспільної небезпеки, а показники ступеня останньої (обсяг, розмір, рівень тощо) є характерними (відмінними) ознаками, за якими доцільно здійснювати їх відмежування в процесі правової оцінки.

Підрозділ 3.2 «Незаконне перетинання державного кордону України: відмежування злочину від адміністративного правопорушення та їх деліктологічна характеристика» присвячений окремим аспектам криміналізації та юридичної характеристики злочину, передбаченого ст. 332-2 КК, а також відмежуванню його від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 204-1 КУпАП. Визначено недоліки їх законодавчих конструкцій і наголошено, що мета у виді «заподіяння шкоди інтересам держави» є альтернативним елементом суб'єктивної сторони злочинного незаконного перетинання державного кордону України, а його фактична відсутність не є підставою вважати, що відсутній склад злочину, передбачений ст. 332-2 КК, особами, яким заборонено в'їзд на територію України, або представниками підрозділу збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора.

Здійснено деліктологічний аналіз незаконних перетинань державного кордону України та виявлено чітку динаміку поступового щорічного зменшення кількості незаконних перетинань державного кордону України. Понад 52% таких правопорушень вчиняється на українсько-європейській ділянці державного кордону, з яких найбільше (41,4%) намагалися потрапити до Польщі, 25,64% – до Словаччини, 19,51% – до Румунії і лише 13,46% – до Угорщини. Також 18,59% незаконних перетинань зафіксовано на українсько-молдовському кордоні, 9,97% – на кордоні з Росією, 7,27% намагалися незаконно перетнути українсько-білоруську ділянку державного кордону. Найбільше незаконних перетинань державного кордону України вчиняється влітку (30,23%), рідше – взимку (21,51%), у період з п'ятниці до суботи (31,58%), у денний час доби (58,85%), здебільшого з 16 до 20 години (22,41%). Особливістю вчинення правопорушення на українсько-білоруській ділянці державного кордону є переважне (63,06%) його вчинення з червня до вересня – у час дозрівання лісових ягід і грибів, коли місцеве населення прикордоння незаконно перетинає державний кордон, збираючи ці дикороси.

Відзначено, що незаконні перетинання державного кордону України рівною мірою вчиняють як громадяни України (48,82%), так і іноземці (з яких більше ніж третина – громадяни держав пострадянського простору), та особи без громадянства. Загалом більшість незаконних перетинань державного кордону України вчиняється неодруженими (86,05%) чоловіками (79,54%), віком від 25 до 50 років (68,13%), які офіційно не працевлаштовані (97,39%), мешкають у прикордонні (сільська місцевість – 53,07%) та не мають на утриманні дітей (96,22%). Вони вчиняють таке правопорушення в пошуках кращих умов життя (87,5%) та сплатили за його організацію чи сприяння йому суму, еквівалентну в середньому 925 дол. США.

У підрозділі 3.3 «Порушення порядку в'їзду на ТОТ України та виїзду з неї: відмежування злочину від адміністративного правопорушення і їх деліктологічна характеристика» проаналізовано склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 204-2 КУпАП, та злочину, передбаченого ст. 332-1 КК, а також ознаки, що їх відмежовують, і прогалини щодо їх законодавчої конструкції.

Визначено, що встановлення відповідальності за порушення порядку в'їзду на ТОТ та виїзду з неї здійснено з метою забезпечення особливого правового режиму, встановленого на окупованій території, а саме недопущення потрапляння з їхнього боку різних протиправних проявів, задля яких був запроваджений прикордонний режим.

Об'єктивні ознаки правопорушень, передбачених ст. 204-2 КУпАП та ст. 332-1КК, збігаються, а їх відмежування може здійснюватися лише за суб'єктивними ознаками, а саме в частині суб'єктивної сторони правопорушення через встановлення: вини, що для злочину в прикордонній сфері характеризується виключно прямим умислом, а для адміністративного правопорушення в цій сфері – як умислом, так і необережністю; мети, що полягає в заподіянні істотної шкоди інтересам держави, яка є характерною виключно для злочину в прикордонній сфері.

Деліктологічний аналіз порушення порядку в'їзду на ТОТ та виїзду з неї надав змогу встановити, що таке правопорушення зазвичай вчиняється одноосібно (95,36%), протягом березня–квітня (20,57%) та липня–серпня (20,56%), з вівторка до четверга (50,82%), з 7 до 16 години (50,46%).

Особливістю цього різновиду правопорушення в прикордонній сфері України є те, що абсолютна більшість (94,46%) вчиняється громадянами України, з яких 48,24% – це жінки, віком від 45 років і старше (51,83%), які не перебувають у шлюбі (67,79%) та не мають постійного заробітку (67,74%), а також проживають у місті (84,16%), у тому числі 46,13% – у мегаполісі (Київ, Одеса, Дніпро, Севастополь, Донецьк тощо). Крім того, аналіз виявленого рецидиву надав змогу констатувати, що не менше ніж 3% осіб, засуджених за порушення порядку в'їзду на ТОТ та виїзду з неї, будуть продовжувати аналогічну протиправну діяльність.

У підрозділі 3.4 «Використання завідомо підробленого документа під час перетинання державного кордону України: поняття, деліктологічна характеристика та особливості кваліфікації» піддано аналізу кримінально- та адміністративно-правові аспекти використання особами, які перетинають державний кордон України або здійснюють в'їзд на ТОТ чи виїзд з них,

підроблених (повністю або частково) паспортних документів, сфальсифікованих візових етикеток або дозволів на постійне (тимчасове) проживання в Україні та інших документів, включаючи печатки й штампи про фіктивне перетинання державного кордону чи про реєстрацію іноземця на території України.

Відзначено поступове щорічне зростання кількості виявлених прикордонниками підробок, оскільки якщо у 2014 р. їх виявлено близько 300, то вже у 2019 р. – понад 1,4 тис. Основними видами підробок паспортних документів, виявлених прикордонниками, є: заміна сторінок у паспортах – 42,56%; переклеювання фотокартки – 23,99%; травлення, підчистки та дописки – 18,38%; копії – 3,68%; інші підроблення – 11,39% (пошкодження захисту, підроблення печаток тощо). Переважно підробляють паспорти громадян країн – членів ЄС (59,07%), зокрема Угорщини (23,21%), Італії (11,26%), Польщі (10,92%) і Румунії (8,53%), а також Туреччини (10,89%), Ізраїлю (8,47%), США (6,25%) тощо.

Здебільшого такі підробки використовують у літній час і так званий «оксамитовий сезон» – з червня до жовтня – тоді, коли громадяни більш активно виїжджають за кордон на відпочинок (52,91%), у період з понеділка до четверга (63,50%), з 8 до 14 години (55,41%).

Загалом більшість використань завідомо підробленого документа під час перетинання державного кордону України вчиняється громадянами України (68,97%), а також громадянами пострадянського простору (13,73%), чоловіками (57,79%), віком від 25 до 34 років (39,0%) та від 45 до 54 років (36,44%), який не перебуває у шлюбі (84,66%) та офіційно не працевлаштований (76,52%).

З урахуванням досліджуваних особливостей складу цього правопорушення запропоноване авторське поняття «використання завідомо підробленого документа під час перетинання державного кордону України», що наразі кваліфікується за частиною четвертою ст. 358 КК. При цьому доведено, що з 28 квітня 2018 р. це діяння декриміналізовано внаслідок внесених змін до диспозиції ст. 204-1 КУпАП, якими встановлено адміністративну відповідальність за незаконне перетинання (спробу незаконного перетинання) державного кордону України з використанням підробленого документа.

Розділ 4 «Кримінологічне забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України» містить чотири підрозділи.

У підрозділі 4.1 «Особливості кримінологічного забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України» розкрито особливості кримінологічних засад адміністративно-юрисдикційної діяльності органів Держприкордонслужби під час виконання ними визначених законодавством України функцій, що має кримінологічний потенціал і перспективи для подальших наукових досліджень.

Відзначено, що при аналізі кримінологічної обстановки та прогнозування її розвитку необхідно спиратися не лише на кримінально-правову статистику, а й на показники провадження в справах про адміністративні правопорушення, оскільки в українському прикордонному просторі на сьогодні адміністративні правопорушення перетворилися на один із найтиповіших криміногенних чинників. Результати дослідження свідчать, що більшість адміністративних правопорушень у прикордонній сфері є наслідком різних злочинів або тісно пов'язані з їх учиненням.

За результатами аналізу доктрини та практики виявлено ознаки та надано авторське тлумачення кримінологічного забезпечення правопорядку в прикордонній сфері як визначеної законодавством відповідної держави діяльності уповноважених суб'єктів щодо убезпечення суверенітету держави, територіальної цілісності та недоторканності її державного кордону від злочинних посягань і створення умов для реалізації життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави в її прикордонному просторі.

У підрозділі 4.2 «Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє злочин у прикордонній сфері України» розкрито кримінологічний портрет особи, яка вчиняє злочин у прикордонній сфері України, на прикладі особи, яка вчинила незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК), що зумовлено нетривалою й незначною судовою практикою щодо притягнення до відповідальності осіб за ст. 332-1 та 332-2 КК України.

Відзначено, що під особою злочинця, який вчиняє злочин у прикордонній сфері, потрібно розуміти особу, для якої характерні стійка антисуспільна й антидержавницька спрямованість, домінування корисливої мотивації (користолобство) злочинної поведінки, а також сукупність негативних соціальних і психологічних рис, що зумовлюють протиправне посягання на прикордонну безпеку держави, що забезпечує недопущення або мінімізацію загроз матеріальним і духовним цінностям основних сфер суспільних відносин, а також не сприяє стійкому розвитку держави та реалізації її національних інтересів. Для злочинців цієї категорії зазвичай є характерним суперечливий набір ознак: середній, а подекуди високий рівень інтелекту; поєднання багатого життєвого досвіду з обмеженістю поглядів, інтересів і примітивністю дозвільно-культурних потреб.

У таких осіб поєднуються риси особистості злочинця та законослужняного громадянина. Їх кримінологічний портрет є таким: переважно чоловік (92,12%) у віці 25–44 роки (67,24%), громадянин України (73,45%), із середньою та середньо-спеціальною, професійною освітою (62,32%), мешканець міста (56,9%), одружений (77,09%), на утриманні має від однієї дитини до трьох (58,87%), безробітний (67,98%), раніше не судимий (81,53%), при вчиненні злочину керується корисливим мотивом (91,87%). Особи, які вчиняють злочини у прикордонній сфері України, мають певний життєвий досвід, знання прикордонної місцевості та фізичну витривалість для вчинення таких злочинів.

У підрозділі 4.3 «Детермінація злочинів у прикордонній сфері України» подано характеристику основних детермінант злочинів у прикордонній сфері. Доведено, що детермінаційний комплекс злочинності в прикордонній сфері становлять різні за характером і змістом чинники: соціально-економічні (низький рівень життя як українських громадян, так і іноземців, що прямують до нашої держави в пошуках кращих умов життя; прагнення до отримання надприбутків від правопорушень; недостатня ефективність системи фінансування інженерно-технічного облаштування державного кордону, що відграє певну стримуючу роль для безперешкодного проникнення через нього протиправних проявів; зовнішньоекономічна політика сусідніх з Україною держав); соціально-політичні (зростання соціально-політичної напруги, міждержавних відносин, ескалації

військових конфліктів як в Україні, так і в світі, що змушують людей до втечі та пошуку незаконних шляхів потрапляння на територію іншої держави (нелегальної міграції); незавершеність договірно-правового оформлення державного кордону України; прояви внутрішньодержавної та міжнародної прикордонної політики держав, пов'язаних з посиленням чи послабленням порядку перетинання їх державного кордону тощо); організаційно-управлінські (недоліки державного управління в прикордонній сфері, що, зокрема, характеризуються незавершеністю реформування Держприкордонслужби, неспинним плином прикордонних кадрів, корупційними впливами, недостатньою забезпеченістю органів Держприкордонслужби технічними засобами прикордонного контролю, засобами зв'язку, транспортними засобами, паливно-мастильними матеріалами); правові (неповнота, дублювання положень низки нормативно-правових актів щодо правового забезпечення цієї сфери, неузгодженість та прогалини у вітчизняному законодавстві, що стосуються відповідальності за порушення законодавства про державний кордон, а також недоліки процесуального законодавства); соціально-психологічні (недостатній рівень правових знань і правової свідомості місцевого населення прикордонних територій, низька моральна та правова культура в суспільстві, професійна деформація прикордонників, що впливає на якість несення прикордонної служби тощо).

Констатовано, що виокремлені чинники характерні не тільки для злочинів, а й для адміністративних правопорушень, що диктує необхідність розроблення та запровадження продуманої системи заходів, спрямованих на виявлення, нейтралізацію, послаблення й усунення негативних чинників протиправної діяльності в досліджуваній сфері.

У підрозділі 4.4 «Запобігання злочинам у прикордонній сфері України та оцінка його ефективності» розкрито основні загальні та спеціально-кримінологічні запобіжні заходи в прикордонній сфері України, а також критерії оцінювання ефективності цієї діяльності.

Зауважено, що сучасна прикордонна політика щодо запобігання злочинам являє собою комплекс політико-правових заходів, спрямованих на забезпечення правопорядку в прикордонній сфері всіма наявними в арсеналі держави політичними заходами й правовими засобами з огляду на основні характеристики суспільства, в якому така політика реалізується. Саме тому основи прикордонної політики як одного з найбільш пріоритетних сучасних напрямів забезпечення прикордонної безпеки держави повинні містити положення й удосконалення нормативно-правової бази, що визначатиме повноваження та регламентацію діяльності держави, суспільства й особи в прикордонному просторі, а також установлюватимуть відповідальність за спричинення шкоди національним інтересам України в її прикордонній сфері.

Підтримано позицію, що одним із завдань загального запобігання злочинам має бути вирішення проблеми фінансування органів охорони правопорядку через розвиток системи надання ними адміністративних послуг. Запропоновано внести низку змін до законодавства в частині сплати адміністративного збору під час

низки процедур, пов'язаних із прикордонним контролем, а також подано відповідний авторський законопроект.

Відзначено, що на сучасному етапі реформування правоохоронних органів виникає необхідність запровадження передових ідей, методів і розробок діяльності, спрямованої на запобігання злочинам у прикордонній сфері. Зокрема, розпочаті в Україні процеси євроінтеграції, запровадження новітніх технологій в усіх сферах життя зумовили широке використання в роботі державних і правоохоронних органів України поліграфів, знаних як детектори брехні. Аргументовано низку законодавчих пропозицій, спрямованих на вдосконалення запобіжної діяльності в прикордонній сфері України.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження розв'язано важливу науково-прикладну проблему визначення адміністративно-правових і кримінологічних засад забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України. Одержані результати надали змогу сформулювати такі висновки.

1. Незахищеність державного кордону утворює передумови для руйнування правопорядку як ззовні – шляхом безперешкодного потрапляння на територію держави тих негативних явищ, що безпосередньо впливають на упорядковані внутрішньодержавні відносини, так і зсередини – через безперешкодне незаконне переміщення позитивних внутрішньодержавних надбань суспільства за межі держави. Відсутність належного правопорядку в прикордонній сфері негативно діє на ефективність системи охорони державного кордону, призводить до нехтування правовими основами прикордонної безпеки держави, постійних незаконних перетинань державного кордону чи руйнування інших упорядкованих внутрішньодержавних відносин у прикордонній сфері.

Виникаючи як відносини, що спрямовані на задоволення життєво важливої потреби щодо вільного пересування людини, прикордонні правовідносини характеризуються умовною свободою, яка зумовлена відсутністю вибору в разі виникнення відносин, а тому їм властива суттєва дискретність, що яскраво спостерігається у відносинах щодо перетинання державного кордону. Частина відносин публічно-правового характеру на державному кордоні є виключно зобов'язальною для суб'єктів. В осіб, які перетинають державний кордон, немає можливості не підкоритися впливу держави, відсутня будь-яка ініціатива та свобода вибору, а прикордонник зобов'язаний діяти тільки в порядку та спосіб, визначені законодавством України про державний кордон.

2. Прикордонна сфера є соціальним простором (частиною прикордонних правовідносин), на який поширюється або може поширюватися певна галузь правового регулювання – законодавство України про державний кордон. Прикордонна сфера є тим об'єктом прикордонних правовідносин, з приводу чого виникають суб'єктивні права і юридичні обов'язки їх учасників.

Правопорядок у прикордонній сфері України – це режим соціального простору, врегульованого законодавством України про державний кордон, що покликаний забезпечити належний збалансований стан захищеності суспільних

відносин від зовнішніх і внутрішніх загроз охоронюваним цим законодавством інтересам людини, суспільства й держави. Він є «наріжним каменем» міцного фундаменту прикордонної безпеки держави, адже якщо забезпечена прикордонна безпека, тоді існує належний правовий порядок, в іншому разі порушуються відносини, пов'язані з прикордонною безпекою. Ці дві категорії об'єднує соціальний простір правової захищеності людини, суспільства й держави, за якої органи охорони правопорядку й місцевого самоврядування в тісній співпраці з громадськістю формують та охороняють фундаментальні основи суспільного буття держави шляхом створення системи умов для недопущення відповідних внутрішніх і зовнішніх загроз.

3. Прикордонна сфера активно розвивається, триває постійний процес удосконалення нормативно-правових актів, які спричиняють утворення нових інститутів і підходів до правового регулювання. Режим цього соціального простору покликаний забезпечити належний стан захищеності суспільних відносин від зовнішніх і внутрішніх загроз охоронюваним цим законодавством інтересам людини, суспільства та держави й становить правопорядок у прикордонній сфері.

Існуюча на сьогодні в Україні система правового регулювання прикордонної сфери має розгорнутий характер і становить доволі значний масив законодавства, а нормативно-правове регулювання діяльності щодо забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України передбачає низку взаємопов'язаних ознак і проблем, що потребують негайного вирішення.

Вивчення проблеми правового регулювання прикордонної сфери повинно мати міжгалузевий характер, що сприяє більш повному та глибокому розкриттю закономірностей і механізмів порушення законодавства України про державний кордон, зближуючи галузеві поля. Тому, якщо комплексно розглядати проблему забезпечення правопорядку в прикордонній сфері, то потрібно говорити про правове регулювання функціонування всієї цієї системи, що має бути спрямована на виявлення, усунення та недопущення вчинення правопорушень (як адміністративних, так і кримінальних).

4. Систему державних органів охорони правопорядку становлять: Національна поліція, Держприкордонслужба, Національна гвардія, Служба безпеки, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації, Служба судової охорони, Національне антикорупційне бюро, Управління державної охорони, Військова служба правопорядку у Збройних Силах, Державна кримінально-виконавча служба. Ознаки, які надають змогу встановити належність відповідної державної інституції до таких органів, визначається з огляду на передбачені законодавством України завдання цих інституцій, а також надані правоохоронні повноваження.

Держприкордонслужба як орган охорони правопорядку наділена більш ширшим спектром специфічної для неї діяльності, ніж визначена їй як основне завдання – забезпечення безпеки державного кордону України й охорони суверенних прав держави у її виключній (морській) економічній і прилеглий зонах. Увесь передбачений законодавством України функціонал Держприкордонслужби варто об'єднувати формулюванням «прикордонна сфера», що чітко визначає

основне спрямування того простору (частини) правовідносин, на який поширюється або може поширюватися законодавство України про державний кордон.

5. Важливе значення для забезпечення прикордонної безпеки будь-якої держави та України зокрема мають глобалізаційні процеси. У сучасних умовах відбуваються глибокі зміни – як політичні, суспільні, технологічні, так і інші, що неминуче глобалізують прикордонну сферу. Поява нових, невідомих до цього загроз, що зумовлені такими факторами, як, наприклад, поступове запровадження «прозорих кордонів», змушує до виявлення нового так званого каталогу загроз прикордонній безпеці держави, з'ясуванню яких має сприяти певний набір ознак.

Глобальними загрозами прикордонній безпеці держави є нелегальна міграція та злочинність мігрантів; порушення митних правил (контрабанда зброї, боєприпасів, наркотичних засобів, незаконне переміщення тютюнових виробів тощо); терористична діяльність; збройна агресія країн і анексія державних територій, а також корупція прикордонників.

6. Вивчення нелегальної міграції повинно мати міжгалузевий характер, що сприяє більш повному та глибокому розкриттю закономірностей і механізмів нелегальних міграційних процесів у суспільстві, зближуючи галузеві поля. Гармонізація законодавства щодо запобігання нелегальній міграції потребує звернення уваги на ту обставину, що саме існування кари не забезпечує ефективного виконання цього завдання, а сама по собі нелегальна міграція не становить значної загрози правопорядку в прикордонній сфері.

Злочинність мігрантів, що поряд з нелегальною міграцією є однією з глобальних загроз прикордонній безпеці держави, варто розглядати як сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність злочинів, що вчиняються у визначеному часовому проміжку та на певній території особами, які відповідно до міжнародно-правових актів і національного законодавства визнаються мігрантами.

7. Найбільшою проблемою, що вимагає виділення прикордонниками значних як людських, так і фінансових ресурсів є незаконне переміщення через державний кордон тютюнових виробів. При цьому так званий «чорний ринок» тютюнових виробів є проблемою, що має багато складових, зокрема такі, як злочинні угруповання, що контролюють виробництво контрафактних сигарет, ухилення від сплати податків і, зрештою, незаконне їх переміщення з однієї держави до іншої.

Незаконне переміщення через державний кордон тютюнових виробів здатне сягнути цифр, що перевищуватимуть десятки мільйонів пачок сигарет. Через незначне адміністративне стягнення та велику різницю в ціні тютюнових виробів у сусідніх з Україною державах проблема їх незаконної торгівлі постала досить гостро. Тому в поєднанні з низьким рівнем відповідальності та генерованою величезною матеріальною вигодою в цій сфері створюються умови, що провокують більшу активність транскордонних злочинних угруповань у незаконному контрафактному виготовленні та незаконному переміщенні тютюнових виробів.

Розв'язання проблем порушення митних правил має здійснюватися комплексно, за чіткої й виваженої взаємодії компетентних державних інституцій та з виконанням кожною із них визначених законодавством України завдань.

Вивчення цих проблем повинно мати міжгалузевий характер, що сприяє більш повному та глибокому розкриттю закономірностей і механізмів незаконного переміщення товарів і вантажів через державний кордон, зближуючи галузеві поля.

8. Корупція є однією з найбільш гострих проблем для державної військової організації, адже корупція як системне явище здатна вражати всі елементи державного механізму: державну правотворчість, державне виконавство та правоохоронну систему, а також військову службу.

Корупційна злочинність прикордонників є сукупністю корупційних злочинів, що вчиняються військовослужбовцями та працівниками Держприкордонслужби під час реалізації ними законодавства України про державний кордон у відносинах з особами, які перетинають державний кордон або межі ТОТ, а також під час взаємодії із співробітниками інших державних інституцій, які здійснюють контрольні функції в прикордонному просторі.

Під особою прикордонника, який вчинив корупційний злочин, потрібно розуміти людину, для якої характерні стійка антисуспільна й антидержавницька спрямованість, домінування корисливої мотивації (користолюбства) злочинної поведінки, а також сукупність негативних соціальних і психологічних рис, які зумовлюють протиправне посягання на стан прикордонних відносин, що забезпечує недопущення або мінімізацію загроз матеріальним і духовним цінностям основних сфер суспільних відносин, а також сприяє стійкому розвитку держави та реалізації її національних інтересів. Тому дослідження різноманітних характеристик осіб, які вчинили корупційні діяння в прикордонній сфері, виявило не лише видиму варіативність набору їх зовнішніх рис та ознак (соціально-демографічних, кримінально-правових, соціально-рольових), а і їх внутрішню сутність, яка полягає в схожості корисливого мотиву, що спонукає їх до отримання наживи (вигоди) через протиправні дії в прикордонному просторі.

9. Систематизацію порушень законодавства України про державний кордон потрібно здійснювати за родовим об'єктом правопорушень у прикордонній сфері, яким варто вважати суспільні відносини, що забезпечують встановлений і врегульований законодавством про державний кордон збалансований стан захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз охоронюваних інтересів людини, суспільства й держави (прикордонну безпеку держави). Він слугує основною сполучною ознакою адміністративних правопорушень і злочинів у прикордонній сфері. Їх відмежовувальні ознаки варто виявляти під час кваліфікації окремо взятого злочину чи адміністративного правопорушення, якими є суб'єктивні ознаки.

10. Форми та способи незаконних перетинань державного кордону України здебільшого є незмінними, а їх кількість має щорічну тенденцію до зменшення. Однак, останніми роками простежуються певна динаміка сплесків незаконних перетинань державного кордону України іноземцями з одних країн і різкий спад вихідців з інших країн. Особливо це стосується громадян, які походять з держав міграційного ризику, таких як Афганістан, Бангладеш, В'єтнам, Сирія та Туреччина.

Незаконне перетинання державного кордону України, особливо поза пунктами пропуску (пунктами контролю) через державний кордон, потребує певної

фізичної витривалості, пов'язаної з необхідністю подолання певних перепон, огорож, переміщенням на довгі відстані бездоріжжям, через складні захаращені тропи, а подекуди гірську місцевість тощо, що варто враховувати в правозастосовній практиці.

Криміналізація незаконного перетинання державного кордону (ст. 332-2 КК) є важливим аспектом створення умов для належної захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від реальних і потенційних зовнішніх та внутрішніх загроз у прикордонному просторі України.

11. Державний кордон України в Автономній Республіці Крим і деяких районах Донецької та Луганської областей, незважаючи на акти російської агресії, так і залишається в тих самих межах, які були до їх окупації Росією, проте з об'єктивних причин українські органи державної влади наразі не можуть забезпечити недоторканність цієї ділянки державного кордону України, що призводить до потрапляння на ТОТ злочинних формувань, контрабандних товарів, нелегальних мігрантів тощо. З метою забезпечення особливого правового режиму, встановленого на ТОТ, недопущення потрапляння на материкову частину різних протиправних проявів, задля чого був запроваджений прикордонний режим, а також забезпечення проходження тимчасового прикордонного контролю особами, які безперешкодно потрапляють через неконтрольовані ділянки державного кордону на ТОТ, з подальшим прямуванням на підконтрольну Україні територію, вітчизняним законодавцем запроваджено відповідний порядок в'їзду/виїзду на/з ТОТ та встановлено за його порушення адміністративну (ст. 204-2 КУпАП) і кримінальну (ст. 332-1 КК) відповідальність.

Водночас державний кордон України в Криму та окремих районах Донецької й Луганської областей після схвалення відповідних Законів України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на ТОТ у Донецькій та Луганській областях» змінив свій правовий статус і набув правового статусу меж тимчасово окупованої території України. Саме тому зазначені діяння мають кваліфікуватися як порушення порядку в'їзду на ТОТ або виїзду з них, а не як незаконне перетинання державного кордону України.

12. Правопорядок у прикордонній сфері тісно пов'язаний з використанням підроблених документів, під «прикриттям» яких вчиняється безліч інших протиправних діянь (нелегальна міграція, у тому числі торгівля людьми, контрабанда товарів, розповсюдження тероризму, незаконне переміщення наркотичних засобів, зброї, боєприпасів, а також легалізація на території України різних кримінальних елементів тощо). Значна частка таких підробок виявляється прикордонниками саме під час їх використання під час перетинання державного кордону України.

Перетинання державного кордону України з використанням підроблених документів є найбільш поширеним способом вчинення незаконного перетинання державного кордону України в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон. Під використанням завідомо підробленого документа під час

перетинання державного кордону України потрібно розуміти свідоме пред'явлення особою (громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства) уповноваженій службовій особі Держприкордонслужби в пункті пропуску (пункті контролю) через державний кордон повністю або частково підробленого паспортного чи іншого визначеного законодавством документа, визнаного Україною, що підтверджує громадянство, посвідчує особу пред'явника, а також дає право на в'їзд або виїзд з України, з метою отримання дозволу на перетинання державного кордону України.

13. Кримінологічне забезпечення правопорядку в прикордонній сфері являє собою визначену законодавством відповідної держави діяльність уповноважених суб'єктів щодо убезпечення суверенітету держави, територіальної цілісності та недоторканності її державного кордону від злочинних посягань і створення умов для реалізації життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави в її прикордонному просторі.

Злочинність у прикордонній сфері потрібно розглядати з урахуванням декількох аспектів. Насамперед, як групу злочинних діянь, вчинених у прикордонному просторі (державному кордоні, контрольованому прикордонному районі, пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон, контрольних пунктах в'їзду-виїзду). Водночас останній є обов'язковою складовою об'єктивної сторони злочинів у прикордонній сфері – місце їх вчинення, обмеженого лінією й вертикальною поверхнею, що проходить по цій лінії, які визначають межі території держави як на суші, так і вод, надр та повітряного простору, а також межами ТОТ, контрольованих прикордонних районів і зон прикордонного контролю за пунктами пропуску (пунктів контролю) через державний кордон і контрольних пунктів в'їзду-виїзду. По-друге, злочинність у прикордонній сфері являє собою групу діянь, які спрямовані на заподіяння безпосередньої шкоди прикордонній безпеці держави як об'єкта злочину – збалансованого стану захищеності суспільних відносин у прикордонній сфері від зовнішніх і внутрішніх загроз, охоронюваним законодавством про державний кордон інтересам людини, суспільства й держави. По-третє, злочинність у прикордонній сфері – це група злочинів, які вчиняються спеціальними суб'єктами злочину, тобто особами, діяльність яких пов'язана з безпосереднім функціонуванням державного кордону (прикордонники, контрабандисти, переправники осіб, нелегальні мігранти та й просто особи, які перетинають державний кордон України з порушенням законодавчо встановлених правил).

14. Особу, яка вчиняє правопорушення в прикордонній сфері, запропоновано відносити до ситуативно-деліктного типу, оскільки така особа вчиняє правопорушення (подекуди неодноразово) не у зв'язку зі стійкими антисуспільними установками й уявленнями, а через внесення в життєдіяльність прикордоння негативної спрямованості, ведення способу життя на межі соціально прийняттого. У ній поєднуються риси правопорушника та законослухняного громадянина. Така особа має певний життєвий досвід, знання прикордонної місцевості й фізичну витривалість для вчинення правопорушень у прикордонній сфері.

Кримінологічний портрет такої особи: переважно чоловік у віці 25–44 роки, громадянин України, із середньою та середньо-спеціальною, професійною освітою, мешканець міста, одружений, на утриманні має від однієї дитини до трьох, безробітний, раніше не судимий, при вчиненні злочину керується корисливим мотивом.

15. Злочинність не можна розглядати поза загальним контекстом вивчення соціальних трансформацій у сучасному світі, оскільки тенденції існування й зміни сучасної злочинності мають глобальну природу. Сучасний розвиток злочинності визначається трьома ключовими тенденціями, що формують природу злочинності в сучасному суспільстві, у тому числі в прикордонній сфері: криміналізацією свідомості внаслідок деформацій правової культури; розривом традиційних соціальних зв'язків між людьми в контексті масової міграції та соціальної поляризації суспільства; деструктивним сприйняттям реальності внаслідок руйнування традиційної для теперішнього суспільства системи цінностей. Етичний плюралізм ускладнює моральну оцінку злочинних діянь і створює підґрунтя для виправдання злочинної поведінки, що в комплексі з проблемами соціального та соціокультурного характеру (міграція, криза ідентичності тощо) стає безпосередньою причиною криміналізації. Надано авторське визначення криміналізації особи.

Детермінанти правопорушень у прикордонній сфері становлять певний комплекс, який має відповідну структуру, що включає в себе чинники різного спрямування, задіяні у загальний механізм спричинення й зумовлення протиправної діяльності в прикордонній сфері. Ці детермінанти потребують цілої системи продуманих і планових заходів, спрямованих на виявлення, нейтралізацію, послаблення та усунення негативних чинників протиправної діяльності в цій сфері.

Система детермінації адміністративних і кримінальних правопорушень у прикордонній сфері може збігатися, а превенція адміністративної деліктності в цій сфері може здійснюватися заходами, пропонованими кримінологічною наукою для запобігання злочинам у прикордонній сфері. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів Держприкордонслужби під час виконання ними визначених законодавством України функцій (щодо участі в боротьбі з організованою злочинністю та протидії нелегальній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів; ведення інформаційно-аналітичної діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України тощо) мають значний потенціал і перспективи для подальших наукових досліджень.

16. Сучасна прикордонна політика щодо запобігання злочинам являє собою комплекс політико-правових заходів, спрямованих на забезпечення правопорядку в прикордонній сфері всіма наявними в арсеналі держави політичними заходами й правовими засобами з огляду на основні характеристики суспільства, в якому така політика реалізується. Основи прикордонної політики повинні містити положення та вдосконалення нормативно-правової бази, що визначатимуть повноваження та регламентацію діяльності держави, суспільства й особи в прикордонному просторі, а також установлюватимуть відповідальність за спричинення шкоди національним інтересам України в її прикордонній сфері.

При запобіжній діяльності розглянутої проблеми доцільно використовувати чотири кількісні критерії оцінювання ефективності запобігання правопорушенням у прикордонній сфері та один якісний. До кількісних належать такі: зниження питомої ваги зареєстрованих злочинів у сфері забезпечення прикордонної безпеки держави в загальному масиві всіх зареєстрованих; зростання рівня попереджених і припинених правопорушень (адміністративних і кримінальних) у прикордонній сфері; зменшення кількості інформувань компетентних органів прикордонних інституцій сусідніх держав про виявлені ними суспільно небезпечні діяння, що проникли на їх територію з держави-сусіда; збільшення кількості самоорганізованих громадських формувань з охорони громадського порядку й державного кордону. Якісний критерій – усвідомлення та впевненість громадян і суспільства в захищеності їх прав, свобод і законних інтересів від протиправних посягань у прикордонній сфері. Оцінюючи ефективність запобіжної діяльності в досліджуваній сфері, потрібно враховувати, що всі зазначені критерії є взаємопов'язаними й взаємозумовленими, а також те, що вони мають набути належного юридичного закріплення хоча б на відомчому рівні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Курилюк Ю. Б. Державний кордон і правопорядок (законодавство, теорія, практика) : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2020. 446 с.

Рецензії:

1) Остапенко О. І. Новий погляд на забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 514–515;

2) Нікітін Ю. В. Рецензія на монографію Курилюка Ю. Б. «Державний кордон і правопорядок (законодавство, теорія, практика)». *Правова позиція*. 2020. № 3(28). С. 122–123.

2. Курилюк Ю. Б. Тенденції детермінації сучасної злочинності. *Протидія злочинності та адаптація кримінального законодавства і права України до законодавства і права Європейського Союзу*: монографія / С. Ф. Денисов, О. М. Костенко, П. В. Хряпінський та ін. ; за заг. ред. В. К. Матвійчука. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2014. С. 522–536.

Статті в наукових фахових виданнях України

3. Курилюк Ю. Б. Соціальна зумовленість злочинності в сучасному суспільстві. *Юридична наука*. 2014. № 9. С. 53–64.

4. Курилюк Ю. Б. Кримінальне покарання за порушення правил несення прикордонної служби. *Митна справа*. 2014. № 4(94). Ч. 2. С. 90–96.

5. Курилюк Ю. Б. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. Вип. 2(3). URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/3_5.pdf.

6. Курилюк Ю. Б. Відповідальність військовослужбовців за перевищення влади або службових повноважень: деякі законодавчі прогалини. *Вісник прокуратури*. 2015. № 2(164). С. 86–91.

7. Курилюк Ю. Б. Деякі аспекти протидії корупційній злочинності прикордонників. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 3. С. 211–216.

8. Курилюк Ю. Б. Кримінологічні засади адміністративно-юрисдикційної діяльності органів охорони державного кордону. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 4. С. 64–68.

9. Курилюк Ю. Б. Деякі сучасні кримінально-правові та кримінологічні аспекти забезпечення прикордонної безпеки держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 4(19). С. 80–83.

10. Курилюк Ю. Б. Дискреційні повноваження прикордонників як корупціогенний фактор. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4/2 (52). С. 24–29.

11. Курилюк Ю. Б. Особливості бланкетної диспозиції ст. 250 Кримінального кодексу України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadrscurn_2017_4_7.

12. Курилюк Ю. Б. Кримінальна відповідальність за використання завідомо підробленого документа під час перетинання державного кордону України. *Судова та слідча практика в Україні*. 2017. № 5. С. 37–41.

13. Курилюк Ю. Б. Злочинність мігрантів в Україні: детермінанти та запобігання. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 8. С. 317–323.

14. Курилюк Ю. Б. Характеристика особи прикордонника, який вчиняє корупційний злочин. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2019. Вип. 38. С. 140–155. doi: 10.31359/2079-6242-2019-38-140.

15. Курилюк Ю. Б. Конституційні засади кримінологічного забезпечення прикордонної безпеки України. *Конституційно-правові академічні студії*. 2019. № 2. С. 83–88. doi: 10.32782/2663-5399.2019.2.10.

16. Курилюк Ю. Б. Державна прикордонна служба України у системі органів охорони правопорядку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5. Т. 2. С. 145–150. doi: 10.32844/2618-1258.2019.5-2.27.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав і виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз даних

17. Курилюк Ю. Б. Морально-психологічні ознаки особи злочинця, який посягає на прикордонну безпеку держави. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 10. С. 217–219. (*Index Copernicus International*)

18. Курилюк Ю. Б. Законодавче забезпечення повернення органами Державної прикордонної служби нелегальних мігрантів до країни походження. *Юридична наука*. 2018. № 6. С. 10–17. (*Index Copernicus International, Safetylit, Social Science Research Network, HeinOnline*)

19. Курилюк Ю. Б. Особливості бланкетної диспозиції ст. 332-1 КК України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1. С. 209–212. (*Index Copernicus International*)

20. Курилюк Ю. Б. Правове регулювання запобігання злочинам проти прикордонної безпеки України. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 2(64). С. 100–106. doi: 10.32840/1813-338X-2019-2-18. (*Index Copernicus International*)

21. Курилюк Ю. Б. Незаконне перетинання державного кордону України: деякі аспекти складу злочину. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 315–320. doi: 10.36695/2219-5521.4.2019.54. (*Index Copernicus International, HeinOnline*)

22. Курылюк Ю. Б. Критерии оценки эффективности предупреждения преступлений против пограничной безопасности государства. *Sciences of Europe*. 2019. Vol. 2. № 43. P. 21–24.

23. Курилюк Ю. Б. Поняття й ознаки кримінологічного забезпечення прикордонної безпеки держави. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. Вип. 20. С. 144–150. (*Index Copernicus International*)

24. Курилюк Ю. Б. Вплив глобалізації на забезпечення прикордонної безпеки держави. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. Вип. 21. С. 172–179. (*Index Copernicus International*)

25. Курилюк Ю. Б. Ознаки та система українських органів охорони правопорядку. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2020. Вип. 22. С. 187–195. (*Index Copernicus International*)

26. Kuryliuk Yu., Khalymon S. Criminal profile of migrants' smuggler across the State Border of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9. № 27. P. 195–208. doi: 10.34069/AI/2020.27.03.21. (*Web of Science Core Collection*)

Статті в інших наукових виданнях

27. Курилюк Ю. Б. Використання завідомо підробленого документу під час перетинання державного кордону. *Юридична наука*. 2012. № 1. С. 124–128.

28. Курилюк Ю. Б. Організаційні та правові основи діяльності підрозділів дізнання в Державній прикордонній службі України. *Науковий вісник Державної прикордонної служби: науково-практичний альманах*. 2012. № 2. С. 32–35.

29. Курилюк Ю. Б. Бланкетність у військово-кримінальному праві України. *Юридична наука*. 2012. № 12. С. 61–68.

30. Курилюк Ю. Б. Рєадмісія осіб: досвід Державної прикордонної служби України. *Науковий вісник Державної прикордонної служби: науково-практичний альманах*. 2013. № 3. С. 35–37.

31. Kuryliuk Yu. V. Officials of the State Border Guard of Ukraine as authorized to detain persons, which are suspected in commitment of a crime. *Юридична наука*. 2013. № 3. С. 112–117.

32. Курилюк Ю. Б. Кримінально-правові засади прикордонної політики держави. *Науковий вісник Державної прикордонної служби: науково-практичний альманах*. 2014. № 4. С. 36–39.

Матеріали конференцій, симпозіумів і круглих столів

33. Курилюк Ю. Б. Протидія нелегальній міграції в контексті міжгалузевих нормативних зв'язків. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 9–10 жовтня 2014 р.). Харків : Право, 2014. С. 239–243.

34. Курилюк Ю. Б. Кримінально-правові засади прикордонної політики держави. *Правова політика України: питання теорії та практики* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 жовтня 2014 р.) : у 2 т. Київ : Нац. акад. прок., 2014. Т. 2. С. 186–188.

35. Курилюк Ю. Б. «Тиха корупція» – загроза розвитку Державної прикордонної служби України. *Історія, сучасність та перспективи розвитку Державної прикордонної служби України та охорони державного кордону* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 травня 2015 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2015. С. 487–490.

36. Курилюк Ю. Б. Кримінально-правовий захист від загроз із тимчасово окупованої території України. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законодавчій та правозастосовній діяльності* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 8–9 жовтня 2015 р.). Харків : Право, 2015. С. 298–302.

37. Курилюк Ю. Б. Прикордонні правовідносини як вимушені відносини. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України. Серія: Юридичні науки та державне управління* : тези VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 10 грудня 2015 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2015. С. 137–140.

38. Курилюк Ю. Б. «Тиха корупція» як загроза реформування держави. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : зб. матер. доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15 квітня 2016 р.). Харків : ХНУВС, 2016. С. 91–93.

39. Курилюк Ю. Б. Феномен злочинності у прикордонному просторі. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12–13 жовтня 2016 р.). Харків : Право, 2016. С. 499–503.

40. Курилюк Ю. Б. Криміногенні аспекти нелегальної міграції. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України* : тези IX Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 08 грудня 2016 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2016. С. 183–186.

41. Курилюк Ю. Б. Деякі аспекти розуміння транскордонного і транснаціонального злочинів. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 03 березня 2017 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2017. С. 269–270.

42. Курилюк Ю. Б. Корупція – ненормальна нормальність? *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 31 березня 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 117–118.

43. Курилюк Ю. Б. Кримінально-правове забезпечення від негативного впливу глобалізації на прикордонну безпеку держави. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12–13 жовтня 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 469–473.

44. Курилюк Ю. Б. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який посягає на прикордонну безпеку держави. *Освітньо-наукове забезпечення складових сектору безпеки і оборони України* : тези X Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 2 листопада 2017 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2017. С. 195–197.

45. Курилюк Ю. Б. Детектор брехні (поліграф) у системі запобігання та протидії корупційній злочинності прикордонників. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 02 березня 2018 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2018. С. 163–165.

46. Курилюк Ю. Б. Деякі аспекти протидії незаконному переміщенню тютюнових виробів через державний кордон України. *Митна політика України: економічні та правові аспекти* : матер. наук.-практ. круглого столу (Запоріжжя, 08 червня 2018 р.). Запоріжжя : КПУ, 2018. С. 58–60.

47. Курилюк Ю. Б. Критерії оцінки ефективності запобігання злочинам у сфері забезпечення прикордонної безпеки держави. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18–19 жовтня 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 478–481.

48. Курилюк Ю. Б. Кримінальна відповідальність за незаконне перетинання державного кордону України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матер. IX Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 21 листопада 2018 р.). Київ : НАВСУ, 2018. С. 200–203.

49. Курилюк Ю. Б. Міграційна політика держави як механізм протидії корупції. *Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки* : зб. тез допов. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 23 листопада 2018 р.). Ірпінь : УДФСУ, 2018. Ч. II. С. 73–75.

50. Курилюк Ю. Б. Соціально-демографічна характеристика злочинця, який незаконно переправляє осіб через державний кордон України. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 30 листопада 2018 р.). Дніпро : Вид. Біла К. О., 2018. С. 98–99.

51. Курилюк Ю. Б. Кримінологічні аспекти криміналізації. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези III Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 01 березня 2019 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2019. С. 233–235.

52. Курилюк Ю. Б. Сучасна державна політика щодо запобігання нелегальній міграції. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми* : матер. III Міжнар. наук.-практ. симпоз. (Ів.-Франківськ, 12–13 квітня 2019 р.). Івано-Франківськ : РВВ УКД, 2019. С. 73–77.

53. Курилюк Ю. Б. Система злочинів проти прикордонної безпеки України. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України* : матер.

Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17–19 жовтня 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 436–440.

54. Курилюк Ю. Б. Структура злочинності прикордонників. *Освітньо-наукове забезпечення складових сектору безпеки і оборони України* : тези XII Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 22 листопада 2019 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2019. С. 256.

Підручники та довідкові видання

55. Курилюк Ю. Б. Злочинність мігрантів. *Кримінологія* : підручник / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2018. С. 366–373.

56. Курилюк Ю. Б. Криміналізація особи. *Кримінологія* : підручник / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2018. С. 144–146.

57. Курилюк Ю. Б. Теоретична кримінологія. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / редкол. В. І. Шакур (голова), В. І. Тимошенко (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2019. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право. С. 435–436.

58. Курилюк Ю. Б. Криміналізація особи. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / редкол. В. І. Шакур (голова), В. І. Тимошенко (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2019. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право. С. 229–230.

59. Курилюк Ю. Б. Злочинність мігрантів. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / редкол. В. І. Шакур (голова), В. І. Тимошенко (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2019. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право. С. 171–174.

60. Курилюк Ю. Б. Канадський журнал кримінології та кримінального правосуддя. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / редкол. В. І. Шакур (голова), В. І. Тимошенко (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2019. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право. С. 198–199.

61. Курилюк Ю. Б. Європейський журнал кримінології. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / редкол. В. І. Шакур (голова), В. І. Тимошенко (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2019. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право. С. 139–140.

62. Курилюк Ю. Б. Батавія Станіслав. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / редкол. В. І. Шакур (голова), В. І. Тимошенко (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2019. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право. С. 34–36.

63. Курилюк Ю. Б. Архів кримінології. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / редкол. В. І. Шакур (голова), В. І. Тимошенко (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2019. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право. С. 29–30.

АНОТАЦІЯ

Курилюк Ю. Б. Адміністративно-правові та кримінологічні засади забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.07 – адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право; 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2020.

Дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням адміністративно-правових і кримінологічних засад забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України.

Визначено роль, місце й поняття правопорядку в прикордонній сфері; розкрито ознаки та систему органів охорони правопорядку України, а також зміст діяльності Держприкордонслужби як органу охорони правопорядку в спеціально визначеній для неї сфері – прикордонній. Значну увагу приділено окремим аспектам впливу глобалізації на забезпечення правопорядку у вказаній сфері. Розкрито критерії та основні ознаки, за якими відмежовуються злочини й адміністративні правопорушення в прикордонній сфері України. Проаналізовано положення ст. 332-1, 332-2 КК та ст. 204-1, 204-2 КУпАП; надано деліктологічну характеристику осіб, які вчиняють незаконне перетинання державного кордону України та порушують порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України або виїзд з неї, використання завідомо підробленого документа під час перетинання державного кордону України.

Піддано аналізу значення та поняття кримінологічного забезпечення правопорядку в прикордонній сфері; розкрито методологічні підходи до визначення критеріїв оцінювання ефективності запобігання злочинам і адміністративним правопорушенням у прикордонній сфері, а також визначено комплекс детермінаційних чинників вчинення правопорушень у прикордонній сфері України та авторський підхід щодо їх запобігання.

Ключові слова: правопорядок, прикордонна безпека, державний кордон, адміністративна деліктність, злочинність.

АННОТАЦИЯ

Курылюк Ю. Б. Административно-правовые и криминологические основы обеспечения правопорядка в пограничной сфере Украины. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальностям 12.00.07 – административное право и процесс; финансовое право; информационное право; 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Классический приватный университет, Запорожье, 2020.

Диссертация является первым в отечественной юридической науке комплексным исследованием административно-правовых и криминологических основ обеспечения правопорядка в пограничной сфере Украины.

Определено роль, место и понятие правопорядка в пограничной сфере; раскрыты признаки и систему органов охраны правопорядка Украины, а также содержание деятельности Государственной пограничной службы Украины как органа охраны правопорядка в специально определенной для нее сфере – пограничной. Значительное внимание уделено отдельным аспектам влияния глобализации на обеспечение правопорядка в указанной сфере, а также раскрыты критерии и основные признаки, по которым отграничиваются преступления и административные правонарушения в пограничной сфере Украины. Проанализированы положения ст. 332-1, 332-2 УК и ст. 204-1, 204-2 КУоАП; предоставлено деликтологическую характеристику лиц, которые совершают незаконное пересечение государственной границы Украины и нарушают порядок въезда на временно оккупированную территорию Украины или выезд из нее, использование заведомо поддельного документа при пересечении государственной границы Украины.

Проанализировано значение и понятие криминологического обеспечения правопорядка в пограничной сфере; раскрыты методологические подходы к определению критериев оценки эффективности предупреждения преступлений и административных правонарушений в пограничной сфере, а также определено комплекс детерминационных факторов совершения правонарушений в пограничной сфере Украины и авторский подход их предотвращения.

Ключевые слова: правопорядок, пограничная безопасность, государственная граница, административная деликтность, преступность.

SUMMARY

Kuryliuk Yu. B. Legal and administrative, and criminological grounds of ensuring the legal order in the border sphere of Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

The dissertation for obtaining of Doctor of Law Science on specialty 12.00.07 – Administrative law and process; financial law; informative law, 12.00.08 – Criminal law and criminology; criminal executive law”. – Classic Private University, Zaporozhye, 2020.

The dissertation is the first complex research in the domestic legal science on legal and administrative, and criminological grounds of ensuring the legal order in the border sphere of Ukraine.

The role, place and definition of the legal order in the border sphere have been defined; the interdependence of the legal order on the clearly defined, legally settled and properly protected sovereign State border, which is the first principle of the value of the legal order of any state have been defined; it has been determined that the legal regulation of activities regarding ensuring the legal order in the border sphere of Ukraine covers influence of means of the various branches of law, the basic of which is the administrative law. It has been proven that border legal relations are relatively free, due to their compulsion and significant discretionary powers of border guards. The features and system of the legal order protection agencies of Ukraine have been revealed, as well as the content of the activity of the State Border Guard Service of Ukraine as a legal order

protection agency in the specially designated sphere that is border sphere has been revealed.

Considerable attention has been paid to certain aspects of influence of the globalization on ensuring the legal order in the named area. Among the main global threats to the border security of the State have been identified and characterized: illegal migration and criminality of migrants, violation of customs regulations and smuggling, as well as corruption of border guards. Considering these problems, the criminological characteristic of criminality of migrants in Ukraine and its understanding as a set of crimes, covered by the law on criminal liability, committed in a certain period of time and in a certain territory by persons recognized as migrants in accordance with international legal acts and national legislation have been revealed. Furthermore, the author's approach to understanding of corruption crime of border guards has been given.

The criteria and main features that distinguish crimes and administrative offenses in the border sphere of Ukraine have been revealed, and it has been noted that administrative offenses in the border sphere are a consequence or closely related to commitment of the various cross-border crimes.

The provisions of the Articles 332-1, 332-2 of the Criminal Code of Ukraine and Articles 204-1, 204-2 of the Code of the Administrative Offenses of Ukraine have been subjected to the detailed analysis, the tort characteristic of persons who commit illegal crossing of the State border of Ukraine and violate the procedure of entry into the temporarily occupied territory of Ukraine or exit from it has been provided. As well, the tort characteristic and the definition of the "Use of a knowingly forged document when crossing the State border of Ukraine", the responsibility for which is covered by the Part 4 of the Article 358 of the Criminal Code of Ukraine have been provided.

The meaning and definition of criminological ensurance of the legal order in the border sphere have been analysed, methodological approaches to determining the criteria of assessing the effectiveness of preventing crimes and administrative offenses in the border sphere have been subjected to the analysis, as well as a set of determining factors for committing offenses in the border sphere of Ukraine and the author's approach to their prevention have been determined.

The peculiarity of the dissertation is that a number of the amendments to the legislation of Ukraine substantiated by the author has already been implemented and is being tested. This concerns the establishment of administrative liability for non-compliance with the decision to ban entry into Ukraine, strengthening liability for illegal crossing of the State border of Ukraine, violation of the procedure for entering and leaving the temporarily occupied territory of Ukraine, as well as increasing the period of imposition of penalties in these cases, changes in their jurisdiction and setting a deadline for drawing up a report on an administrative offense. The author of the dissertation provided a number of other important suggestions to improve the legislation of Ukraine to ensure the legal order in the border sphere.

Key words: legal order, border security, State border, administrative tort, criminality.

КУРИЛЮК ЮРІЙ БОГДАНОВИЧ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ
В ПРИКОРДОННІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Підписано до друку 25.08.2020.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк ризографний. Гарнітура Times.
Умовн.-д. арк. 1,8. Обл.-вид. арк. 1,8. Тираж 100 пр. Зам. № 01-2020/21АБ.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК, № 3321 від 25.11.2008